

Peter Teitler & Ruben Teitler

Lessen in orde in het mbo

Handboek voor de onderwijspraktijk

uitgeverij
coutinho

Lessen in orde in het mbo

www.coutinho.nl/lesseninordembo2

Met de code in dit boek heb je toegang tot je online studiemateriaal. Dit materiaal bestaat uit vragen, opdrachten, bijlagen en links.

Om je studiemateriaal te activeren heb je onderstaande code nodig. Ga naar **www.coutinho.nl/lesseninordembo2** en volg de instructies.

**'In theorie is er geen verschil tussen praktijk en theorie.
In de praktijk wel.'**

– Prof. Kees van der Wolf, pedagoog en onderwijskundige

Lessen in orde in het mbo

Handboek voor de onderwijspraktijk

Peter Teitler & Ruben Teitler

Tweede, herziene druk

u i t g e v e r i j | C
c o u t i n h o

bussum 2020

© 2015/2020 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2015

Tweede, herziene druk 2020

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

Omslag: IndionDesign, Didam

Foto omslag: © Wilbert van Woensel, Amsterdam

Opmaak binnenwerk: az grafisch serviceburo bv, Den Haag

Tekeningen binnenwerk: Freek Fenijn, Almere

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN: 978 90 469 0753 5

NUR: 841

Voorwoord

De mbo-editie van *Lessen in orde* die voor je ligt, is op een aantal cruciale punten gewijzigd vergeleken met eerdere edities. De problematiek rond goed lesgeven is op een roc anders dan in het regulier voortgezet onderwijs. De studenten verschillen in leeftijd, zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid van middelbare scholieren, en de benadering van studenten door docenten verandert daarmee ook.

Deze herziene editie van *Lessen in orde in het mbo* is verrijkt met de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek over uiteenlopende zaken, zoals het werk van Hattie en Rogers en werken over het beïnvloeden van het gedrag van studenten en docenten. Ook is gebruikgemaakt van het in 2020 verschenen *Les is meer. 141 manieren om gewenst gedrag te bevorderen* van Teitler en Teitler, waarin een veelheid aan mogelijkheden is opgenomen om het gedrag van studenten in goede banen te leiden. Verder is naast het werk van Kaldenbach nu ook materiaal opgenomen van El Hadioui over de omgang met studenten met (macho)gedrag uit de straatcultuur. Ten slotte zijn in deel 5 nieuwe inzichten over autismespectrumstoornissen (ASS) verwerkt.

Voor wie is dit boek geschreven?

Dit boek is geschreven voor alle docenten in het mbo die de kwaliteit van hun onderwijs willen verbeteren en die elke dag willen leren. Het is ook bedoeld voor studenten aan lerarenopleidingen die in het mbo willen gaan lesgeven. Het boek is geschikt voor de volgende lezers:

- stagiairs, pas afgestudeerde en beginnende docenten;
- zijinstromers, herintredende docenten en docenten die van roc wisselen;
- docenten die aan een specifieke vaardigheid willen werken, bijvoorbeeld klassenmanagement of omgaan met probleemstudenten;
- docenten die zich willen voorbereiden op de gevolgen van de Wet passend onderwijs (gelet op de kans dat het aantal studenten met problemen en stoornissen op roc's toeneemt);
- iedereen die op een of andere wijze betrokken is bij de gang van zaken in de klas, zoals onderwijsondersteunende teams (inclusief counselors, OOP, orthopedagogen, externe leden van zorgadviesteams en ouders), leidinggevend in het onderwijs en lerarenopleiders.

Werkt de beschreven methodiek?

De beschreven methodiek is zeker niet de enige manier om je lessen in orde te krijgen. Er zijn er meer. Zo is het *Handboek voor leraren* (2020) van Geerts en Van Kralingen een onmisbaar naslagwerk. Of een aanpak bij jou en bij jouw school past, moet blijken. Wel is inmiddels duidelijk dat het trainingsprogramma bij de in *Lessen in orde* beschreven methodiek voor veel docenten werkt. De afgelopen jaren is hiermee veel ervaring opgedaan in het (speciaal) basisonderwijs, in het voortgezet (speciaal) onderwijs en op roc's.

Om de effectiviteit van *Lessen in orde in het mbo* te onderzoeken, is onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek gedaan. De volgende vier variabelen werden daarbij gemeten voor en na het trainingsprogramma:

- 1 waardering van collega's;
- 2 collegiale samenwerking;
- 3 verantwoordelijkheidsgevoel en ordelijk gedrag van de studenten;
- 4 relaties tussen studenten onderling.

Na introductie van de methodiek was sprake van een significant effect op 'waardering van collega's'. De variabele 'collegiale samenwerking' liet een soortgelijk beeld zien: na introductie van de methodiek was sprake van een significante toename van de samenwerking. Ook met betrekking tot 'verantwoordelijkheidsgevoel en ordelijk gedrag van de studenten' en 'relaties tussen studenten onderling' liet de analyse significant positief hoofdeffect zien.

Enkele reacties van docenten naar aanleiding van het trainingsprogramma *Lessen in orde*:

- 'Het zorgt voor duidelijkheid, zowel voor studenten als voor ons.'
- 'Wij als organisatie komen er verder mee, maar ook persoonlijk leer ik er veel van.'
- 'Ik voel me gesteund door deze aanpak.'
- 'Het levert goede tips die eigenlijk best logisch zijn, maar bijzonder bruikbaar.'
- 'Samen op weg naar duidelijkheid in aanpak, afspraken, regels, enzovoort. Dit zijn belangrijke voorwaarden om les te kunnen geven en goed met elkaar om te kunnen gaan.'
- 'Door de aanpak ontstaat meer openheid en transparantie in het team.'
- 'Het aantal eruit gestuurde studenten is in één jaar tijd gehalveerd.'
- 'Vorig jaar hadden we erg veel voortijdig schoolverlaters in de bovenbouw, dit jaar nul!'

Een woord van dank

Bas Jacobs willen wij bedanken voor zijn speelse gedachten over aandacht, en Freek Fenijn voor zijn inspirerende vriendschap en de illustraties. Hans Kaldenbach heeft ons, innemend als hij is, de mogelijkheid gegeven om gebruik te maken van zijn werk over straatcultuurgedrag.

Een apart woord van dank is op zijn plaats voor de vele collega's met wie wij de afgelopen jaren hebben mogen samenwerken en die geholpen hebben om de ideeën die in dit boek hun weerslag hebben gevonden aan de praktijk te toetsen. In het bijzonder bedanken we Barbara Broere, Irene de Stoppelaar en Wiebe Bordes.

Peter Teitler en Ruben Teitler
najaar 2020

Inhoud

Inleiding	17
Deel 1 Het gedrag in de klas	23
Inleiding	24
1 Het gedrag tijdens de eerste lessen	31
1.1 Inleiding	31
1.2 Orde houden als noodzakelijke voorwaarde voor een goede werkrelatie	32
1.2.1 Orde houden op basis van verworven gezag	33
1.2.2 Orde als basis voor een goed pedagogisch klimaat	34
1.2.3 Stappenplan voor emotionele veiligheid	35
1.2.4 Dominante gedragingen ontwikkelen	38
1.3 Tien tips om orde te houden	38
1.3.1 Tip 1: Wees niet jezelf, wees professioneel	39
1.3.2 Tip 2: Maak contact	44
1.3.3 Tip 3: Hanteer de eerste lessen vaste patronen	45
1.3.4 Tip 4: Keep them busy	48
1.3.5 Tip 5: Eigen regels eerst	49
1.3.6 Tip 6: Als je kleine problemen groot maakt, krijg je minder grote problemen	50
1.3.7 Tip 7: Wil je dit gedrag niet twintigmaal? Doe er dan nu wat aan!	51
1.3.8 Tip 8: Wees als een spin in het communicatieweb	54
1.3.9 Tip 9: Ga van Regel naar Routine	54
1.3.10 Tip 10: Als iets niet werkt, doe dan wat anders	56
1.4 Jongeren met een straatcultuur	57
1.5 Samenvatting	58
2 Het gedrag van een groep	61
2.1 Inleiding	61
2.2 Een goede werkrelatie: van moeten naar kunnen	62
2.3 Een goede werkrelatie begint met moeten	63
2.4 Wetmatigheden	64
2.4.1 Fase G1	65
2.4.2 Fase G2	68

2.5	Straatcultuurgedrag: een andere groepsdynamiek?	68
2.6	Samenvatting	69
3	Klassenmanagement	71
3.1	Inleiding	71
3.2	Het GIP-model	71
3.3	Wie heeft de regie in de klas: de docent of de studenten?	72
3.3.1	De drie elementen van klassenmanagement	75
3.4	Omgaan met verschillen: differentiatie structureren	77
3.5	Omgaan met verschillen: differentiatie van de inhoud	79
3.5.1	Instructionisten en constructivisten	80
3.5.2	De leerlijn zelfstandigheid	80
3.6	Samenvatting	87
4	Hoe ziet een goede les eruit?	89
4.1	Inleiding	89
4.2	Competenties moet je ontwikkelen	89
4.3	Pedagogisch handelen	90
4.4	Het traditionele en het nieuwe leren	91
4.4.1	Kiezen voor een mix	92
4.4.2	Leren om zelfstandig te leren	93
4.5	Doelmatige instructie met het directe-instructiemodel	93
4.5.1	Dagelijkse terugblik	94
4.5.2	Presentatie	95
4.5.3	Begeleide inoefening	97
4.5.4	Individuele verwerking	98
4.5.5	Periodieke terugblik	99
4.5.6	Feedback	99
4.5.7	Vier andere sleutelfactoren	101
4.6	Strategieën voor denken en leren	103
4.6.1	Leren reflecteren	103
4.7	Efficiënt gebruik van de leer- en instructietijd	104
4.7.1	Lesplanning	104
4.7.2	Wisselmomenten	104
4.7.3	Taakgericht gedrag	105
4.8	Systematisch volgen van studenten	106
4.8.1	Klassenadministratie	107
4.8.2	Analyse van toetsgegevens en andere studentinformatie	107
4.9	Samenvatting	107

5	Het beïnvloeden van het gedrag van studenten in de klas	109
5.1	Inleiding	109
5.2	Belonen en straffen	111
5.2.1	Belonen	111
5.2.2	Negeren	115
5.3	Het verschil tussen grensbewaking en grensverdediging	116
5.4	Onderscheid tussen problemen: van onprettig naar onwettig	117
5.4.1	Punishment insensitiveness (ongevoeligheid voor straf)	117
5.4.2	Passend reageren	118
5.4.3	Het belang van onderscheid	120
5.5	Een variëteit aan mogelijkheden	121
5.5.1	Op psychologische inzichten gebaseerde methoden	122
5.6	Straffen	122
5.6.1	Het verschil tussen streng en consequent	124
5.6.2	Direct straffen of uitstellen	124
5.6.3	Soorten straf	125
5.6.4	Schrijfstraf	125
5.6.5	Alternatieve of grappige vormen van straf	127
5.6.6	Effectief straffen	127
5.6.7	Relatie met de overtreding en met de overtredders	128
5.7	Directief en responsief handelen	129
5.7.1	Wat te doen bij belangrijke problemen?	129
5.7.2	Wat te doen bij lastige problemen?	130
5.7.3	Informatieve component	131
5.8	Een student uit de klas verwijderen	134
5.8.1	In verschillende stromingen andere functie	134
5.8.2	Terughoudend inzetten	135
5.8.3	Afspraken om het eruit sturen te beperken	135
5.9	Het beïnvloeden van het gedrag in de klas van studenten uit de straatcultuur	136
5.9.1	Wees voorbereid	136
5.10	Samenvatting	137
6	Omgaan met een lastige klas	139
6.1	Inleiding	139
6.2	Wat is een lastige klas?	139
6.3	Preventie via organisatorische maatregelen	141
6.4	Een probleem van alle lesgevers	141
6.5	Aanpak op basis van afspraken	144
6.5.1	Vijf methoden om tot afspraken te komen	145
6.6	Aanpak op basis van regels	147
6.6.1	Achttien methoden op basis van regels	147

6.7	Een klas met gedrag uit de straatcultuur	153
6.7.1	Hoe ontstaat zulk gedrag?	153
6.7.2	Studenten met straatcultuurgedrag moet je aan je binden	153
6.8	Samenvatting	154

Deel 2 Het gedrag in het roc 155

Inleiding 156

7 Pedagogisch klimaat: drie uitgangspunten 157

7.1	Inleiding	157
7.2	Pedagogische uitgangspunten: het gezin	157
7.2.1	Structuur bieden	158
7.2.2	Opvoeders op één lijn	159
7.2.3	Consequent nakomen van gemaakte afspraken en regels	160
7.3	Pedagogische uitgangspunten: het roc	160
7.3.1	Wie heeft de regie in de klas?	160
7.3.2	Wat doet structuur?	162
7.4	Samenvatting	165

8 Structuur bieden 167

8.1	Inleiding	167
8.2	Continuüm van regelgeleid gedrag in het gezin	168
8.3	Continuüm van regelgeleid gedrag op het roc	170
8.3.1	Vertrouwen in studenten	170
8.4	Hoe komen goede regels tot stand?	171
8.4.1	Principe of uitgangspunt	172
8.4.2	Waarde	173
8.4.3	Regel	173
8.4.4	Consequente uitvoering, voorspelbaarheid, acceptatie en norm	173
8.5	Wat is een goede regel?	174
8.5.1	Relatie tussen waarden en regels	175
8.6	Soorten regels	176
8.6.1	Regels van het roc	176
8.6.2	Docentregels	177
8.6.3	Lokaalregels en locatieregels	177
8.6.4	Studentgebonden regels	177
8.6.5	Afspraken	178
8.6.6	Routines, richtlijnen en gedragscodes	178
8.7	Samenvatting	178

9	Opvoeders op één lijn	181
9.1	Inleiding	181
9.2	Samenwerken	181
9.2.1	Gevolgen van niet of te weinig samenwerken	182
9.2.2	Een pathologisch systeem	183
9.2.3	Perverse triades tussen roc en thuis	187
9.3	Docenten motiveren voor samenwerken	189
9.3.1	'Studenten moeten er maar aan wennen'	190
9.3.2	Weerstand	190
9.3.3	Vrees voor aantasting van autonomie	191
9.3.4	Vrees voor een rigide structuur	192
9.3.5	Vrees voor verzandende afspraken door gebrek aan structuur	193
9.4	Teamontwikkeling: van een organisatie met professionals naar een professionele organisatie	194
9.4.1	Groepsdynamische factoren	195
9.4.2	Afspreken dat je wilt en moet samenwerken	196
9.4.3	Draagvlak creëren	198
9.4.4	Training	200
9.4.5	Van T1 naar T4: ontwikkelingsfasen van een team	201
9.5	Collega's aanspreken op hun gedrag	206
9.5.1	Fouten maken en erkennen	207
9.5.2	Collega's aanspreken op fouten	209
9.5.3	Feedback geven en krijgen	211
9.6	Samenvatting	213
10	Teamafspraken over consequenties	215
10.1	Inleiding	215
10.2	Waarom houden studenten zich niet aan de regels?	215
10.3	Methodieken voor gedragsverandering	217
10.3.1	Gedragsmodificatie (behaviour modification)	217
10.3.2	Andere methoden	218
10.4	Straffen of belonen?	219
10.4.1	Ontwikkeling van de hersenen	219
10.5	Straffen	220
10.5.1	De strafmaat	220
10.5.2	Soort straf	221
10.5.3	Differentiatie	221
10.5.4	Herstelrecht	222
10.5.5	De wet van 3:1	222
10.6	Uniformiteit	223
10.6.1	Gelijke monniken, ongelijke kappen	223
10.6.2	Uniforme omgang met probleemgedrag	224
10.7	Samenvatting	227

Deel 3	Het gedrag van de docent	229
	Inleiding	230
11	Jezelf leren kennen	231
11.1	Inleiding	231
11.2	Externe en interne attributie: waar zoek je de oorzaak?	232
11.2.1	Erkennen dat er een probleem is	232
11.2.2	Wat is mijn aandeel?	232
11.2.3	Vragen over jezelf	232
11.2.4	Meer uit jezelf halen	233
11.3	Transactionele Analyse van de persoonlijkheid	233
11.3.1	De Ouder	235
11.3.2	De Volwassene	237
11.3.3	Het Kind	238
11.3.4	Vergroting van het handelingsrepertoire	240
11.3.5	Voorbeelden	242
11.4	Samenvatting	243
12	Grondhouding en drijfveren	245
12.1	Inleiding	245
12.2	Waar komt je grondhouding vandaan?	245
12.2.1	Het soort aandacht dat je kreeg als kind	246
12.2.2	Vier basisgrondhoudingen	247
12.3	Hoe ontstaat een negatieve grondhouding?	250
12.4	Vier typische drijfveren van docenten	253
12.4.1	Maak het anderen naar de zin	253
12.4.2	Wees perfect	254
12.4.3	Wees flink	254
12.4.4	Doe je best	255
12.5	Samenvatting	255
13	Communicatie met studenten	257
13.1	Inleiding	257
13.2	141 manieren om het gedrag van studenten te beïnvloeden	257
13.2.1	Meer studenten bereiken	261
13.3	Ontstaan van een negatief relatiepatroon	262
13.3.1	Aandachtsgebreken	263
13.3.2	Van incident tot patroon	264
13.3.3	Spelpatronen	265
13.3.4	De Dramadriehoek	268

13.4	Een negatief relatiepatroon doorbreken	271
13.4.1	Iets onverwachts doen	271
13.4.2	De regie overnemen	272
13.5	Samenvatting	273
14	Goochelen met aandacht	275
14.1	Inleiding	275
14.2	Goochelen met het onderwerp	277
14.2.1	Uitleggen of verantwoording afleggen	279
14.3	Goochelen met tijd en plaats	282
14.3.1	Goochelen met tijd	282
14.3.2	Goochelen met plaats	283
14.4	Goochelen van inhoud naar betrekking	284
14.5	Studenten die kwaad zijn	287
14.5.1	De judoanpak: geluk in plaats van gelijk	288
14.5.2	De persoonlijke aanval	290
14.6	Samenvatting	292
	Deel 4 Het gedrag van ouders	293
	Inleiding	294
15	De relatie tussen het roc en ouders	295
15.1	Inleiding	295
15.2	Ouderbetrokkenheid	296
15.2.1	Groepen ouders die minder betrokken zijn	296
15.2.2	Structurele inbedding	298
15.3	Wederzijdse verwachtingen	299
15.3.1	Achtergronden van communicatieproblemen tussen roc's en ouders	300
15.3.2	Ouders mogen van het roc informatie verwachten	301
15.3.3	Ouders mogen van het roc communicatie verwachten	302
15.3.4	Het roc mag van ouders informatie verwachten	305
15.4	Het oudergesprek	305
15.4.1	Structuur van het gesprek	306
15.4.2	Professioneel communiceren met ouders	308
15.5	Opvoeders op één lijn	310
15.5.1	Op de opleiding gelden andere regels dan thuis	310
15.5.2	Regels zijn geen doel op zich	310
15.5.3	Hiërarchie in de complementaire docent-ouderrelatie	311
15.5.4	Als er een probleem is	312
15.6	Samenvatting	314

Deel 5	Het gedrag van de student: casuïstiek	317
	Inleiding	318
16	Studenten met onbevredigende leerresultaten	325
16.1	Inleiding	325
16.2	Studenten met een laag potentieel	325
16.2.1	Strategisch handelen bij studenten met een laag potentieel	326
16.2.2	Een effectieve aanpak bij studenten met een laag potentieel	326
16.3	Faalangstige studenten	327
16.3.1	Strategisch handelen bij faalangstige studenten	327
16.3.2	Een effectieve aanpak bij faalangstige studenten	327
16.4	Perfectionistische studenten	328
16.4.1	Strategisch handelen bij perfectionistische studenten	329
16.4.2	Een effectieve aanpak bij perfectionistische studenten	329
16.5	Ongemotiveerde studenten	329
16.5.1	Strategisch handelen bij ongemotiveerde studenten	330
16.5.2	Een effectieve aanpak bij ongemotiveerde studenten	330
17	Studenten met vijandig gedrag	333
17.1	Inleiding	333
17.2	Vijandig-agressieve studenten	333
17.2.1	Strategisch handelen bij vijandig-agressieve studenten	334
17.2.2	Een effectieve aanpak bij vijandig-agressieve studenten	334
17.3	Passief-agressieve studenten	335
17.3.1	Strategisch handelen bij passief-agressieve studenten	335
17.3.2	Een effectieve aanpak bij passief-agressieve studenten	335
17.4	Uitdagende studenten	336
17.4.1	Strategisch handelen bij uitdagende studenten	336
17.4.2	Een effectieve aanpak bij uitdagende studenten	337
18	Studenten met niet-adequaat gedrag	339
18.1	Inleiding	339
18.2	Snel afgeleide studenten	339
18.2.1	Strategisch handelen bij snel afgeleide studenten	340
18.2.2	Een effectieve aanpak bij snel afgeleide studenten	340
18.3	Studenten met een ontwikkelingsachterstand	340
18.3.1	Strategisch handelen bij studenten met een ontwikkelingsachterstand	341
18.3.2	Een effectieve aanpak bij studenten met een ontwikkelingsachterstand	341

18.4	Hyperactieve studenten	341
18.4.1	Strategisch handelen bij hyperactieve studenten	342
18.4.2	Een effectieve aanpak bij hyperactieve studenten	342
19	Studenten met problemen in de sociale omgang	345
19.1	Inleiding	345
19.2	Studenten die worden afgewezen door medestudenten	345
19.2.1	Strategisch handelen bij studenten die worden afgewezen door medestudenten	346
19.2.2	Een effectieve aanpak bij studenten die worden afgewezen door medestudenten	346
19.3	Schuwe of teruggetrokken studenten	347
19.3.1	Strategisch handelen bij schuwe en teruggetrokken studenten	347
19.3.2	Een effectieve aanpak bij schuwe en teruggetrokken studenten	347
19.4	Studenten met een autismespectrumstoornis (ASS)	348
19.4.1	Strategisch handelen bij studenten met problemen in het autistisch spectrum	349
19.4.2	Een effectieve aanpak bij studenten met problemen in het autistisch spectrum	350
20	Meerbegaafde studenten	353
20.1	Inleiding	353
20.2	Leerproblemen en gedragsproblemen	354
20.3	Een effectieve aanpak	354
	Literatuur	356
	Register	363
	Over de auteurs	375

Inleiding

Iedereen, studenten en docenten, wil graag dat er op het roc een goede sfeer heerst. Als de sfeer goed is, kan iedereen zich thuis voelen en het gevoel hebben erbij te horen en gezien te worden. Pas als de sfeer goed is, is er ruimte voor goed onderwijs, waar de studenten recht op hebben en dat de docenten graag willen geven. Kortom: geen prestatie zonder relatie. Dit boek laat zien hoe je ervoor kunt zorgen dat je lessen in orde zijn, dat wil zeggen: hoe je een vriendelijke en veilige omgeving kunt creëren waarin studenten optimaal kunnen leren. Centraal staat daarbij het gedrag: dat van de docent, zowel individueel als in teamverband, en dat van de student, zowel individueel als in groepsverband.

De eerste vraag is welke rol dat gedrag speelt bij het lesgeven, maar de tweede vraag is hoe dat gedrag beïnvloed kan worden. De docent (in opleiding) kan zich middels dit boek bewuster worden van de eigen rol bij het ontstaan van bepaald gedrag van studenten, en krijgt instrumenten aangereikt om zijn lessen in orde te krijgen en vooral te houden.

Omdat gedrag, en dus ook probleemgedrag, altijd plaatsvindt in een omgeving waarvan de docent en de student deel uitmaken, wordt in deze uitgave gedrag niet bekeken als iets wat op zichzelf staat, maar zo veel mogelijk in relatie tot de omgeving.

In vergelijking met de boeken *Lessen in orde* voor het voortgezet en het basisonderwijs is deze mbo-editie geboren uit de gedachte dat sommige lessen in het mbo beter in orde zouden zijn wanneer docenten ervan uitgaan dat mbo-studenten zelf onvoldoende verantwoordelijk zijn voor hun eigen gedrag. *Lessen in orde in het mbo* wil de docent handvatten geven om het gedrag te beïnvloeden van die studenten die daar onvoldoende zelf toe in staat zijn.

Opzet

Hoe kun je ervoor zorgen dat je lessen in orde zijn? Dat is de vraag waar het in dit boek om gaat. De VELON, de vereniging van lerarenopleiders, heeft door het ITS een onderzoek laten uitvoeren naar 'de ideale docent' (Van Gennip & Vrieze, 2008). Daaruit zijn drie componenten naar voren gekomen die noodzakelijk zijn om te kunnen spreken van een goede docent: vakkennis, interventie en persoon. Zonder inhoudelijke vakkennis is er geen onderwijs mogelijk, omdat er dan geen inhoud is om over te dragen; zonder adequate onderwijskundige interventies worden studenten niet bereikt en niet aangezet tot leren; en zonder de juiste persoonlijkheidskenmerken liggen ordeproblemen en andere problemen op de loer. Deze drie componenten werken uiteraard op elkaar in, en kunnen samen tot effectief onderwijs leiden.

Goed kunnen uitleggen is één onderdeel van goed lesgeven, maar er is meer. Omdat studenten beter leren in een veilige, plezierige omgeving is het logisch dat (aanstaande) docenten willen weten hoe ze dat voor elkaar kunnen krijgen. Dit boek probeert daarom inzicht te geven in gedrag van studenten en docenten teneinde een veilig en plezierig klimaat op het roc te creëren en daardoor het leren te bevorderen. Dit komt ook terug in de vijf met elkaar samenhangende delen, die allemaal betrekking hebben op gedrag:

- deel 1: het gedrag in de klas, waar het gedrag van de docent en dat van de studenten elkaar en het lesgeven kunnen beïnvloeden;
- deel 2: het gedrag in het roc, van het docententeam én inclusief de leiding;
- deel 3: het gedrag van de individuele docent;
- deel 4: het gedrag van ouders;
- deel 5: het gedrag van de individuele student.

Visie en onderbouwing

Deze benadering, gericht op een plezierig werk- en leefklimaat, past in de ecologische visie *Whole School Approach* (Deklerck, 2011; Westwood, 2011). In deze visie gaat men ervan uit dat een individu met (probleem)gedrag ook altijd deel uitmaakt van een systeem. Daaruit volgt dat zonder een stevig organisatorisch en pedagogisch fundament op docent-, klas-, roc- en ouderniveau de aanpak van problemen met individuele studenten gebouwd is op drijfzand. Worden problemen daarentegen wel aangepakt op deze niveaus, dan blijkt daar een zodanige preventieve werking van uit te gaan dat de ernst, de omvang en de frequentie van de moeilijkheden met individuele studenten afnemen. Daarom worden in dit boek de vijf niveaus met elkaar verbonden.

Beïnvloeding van probleemgedrag op drie momenten

In dit boek worden expliciet de verschillende momenten van beïnvloeding van (probleem)gedrag onderscheiden: preventief (Hoe voorkom je problemen?) en operatief (Wat doe je als zich toch problemen voordoen?).

Al met al biedt *Lessen in orde in het mbo* (aanstaande) docenten en teams een handreiking bij het dagelijks werken met studenten, en een basis voor het creëren van een plezierig werk- en leefklimaat op het roc.

Indeling

Elk deel begint met een inleiding, gevolgd door een aantal hoofdstukken waarin de verschillende aspecten van het betreffende niveau worden besproken. Voor het oplossen van de geschetste problemen wordt een reeks uiteenlopende strategieën en methoden aangereikt. Tussendoor zijn verwijzingen opgenomen naar vragen op de website, die gericht zijn op (zelf)reflectie op en verwerking van de geboden stof. Op

de website bij dit boek (www.coutinho.nl/lesseninordembo2) zijn bovendien de opdrachten en bijlagen van de hoofdstukken te vinden.

Deel 1

Omdat dit een voor de praktijk geschreven boek is, wordt in deel 1 begonnen met de dagelijkse praktijk: het gedrag in de klas. Daar wordt de band met studenten gesmeed, maar het is ook de plaats waar ordeproblemen zich meestal manifesteren.

Naar effectieve vormen van klassenmanagement is door verschillende auteurs onderzoek gedaan. Zo definieert Marzano (2003) klassenmanagement als het geheel van het gedrag van een docent in vier domeinen:

- 1 opstellen van regels en procedures en toezien op de naleving ervan;
- 2 uitvoeren van maatregelen bij ordeverstoring gedrag;
- 3 zorgen voor een effectieve relatie tussen docent en student;
- 4 zorgen voor een juiste mentale houding voor klassenmanagement.

Slechts wanneer in alle vier de domeinen effectieve praktijken worden toegepast die in harmonie met elkaar werken, wordt een groep effectief gemanaged.

Ook Brophy (2003) stelt dat het gedrag van de docent aan een viertal voorwaarden moet voldoen wil er sprake zijn van goed lesgeven. De docent moet:

- 1 uitgaan van instructiemethoden die tegemoetkomen aan de noden en wensen van de individuele studenten en van de groep;
- 2 een variëteit aan mogelijkheden hebben om het gedrag van studenten in de gewenste richting te beïnvloeden, waarbij we nadrukkelijk verwijzen naar *Les is meer. 141 manieren om gewenst gedrag te bevorderen* (Teitler & Teitler, 2020);
- 3 uitgaan van een positief leer- en leefklimaat;
- 4 zijn gedrag baseren op onderzoek naar gedrag van studenten en op onderzoek naar zijn eigen gedrag.

De bevindingen van Marzano en Brophy vormden voor dit boek het uitgangspunt. We zullen er dan ook geregeld aan refereren.

Deel 2

Het tweede deel gaat over het pedagogisch klimaat binnen een roc. Hoe het klimaat in de klas zich verhoudt tot het klimaat in de school laat zich goed illustreren aan de hand van de samenhang tussen weer en klimaat: het weer is plaatselijk en tijdelijk, en het klimaat strekt zich uit over een langere periode en een groter gebied. Zo kan ook het pedagogisch ‘weer’ in jouw klas of die van een collega bijdragen of afbreuk doen aan het pedagogisch klimaat van de school als geheel, en kan omgekeerd het pedagogisch klimaat binnen je school jouw lessen beïnvloeden. Onderzoek bevestigt dat een goede werksfeer en teamgeest onder docenten, helderheid van doelstellingen en duidelijk geformuleerde verwachtingen ten opzichte van de studenten een positieve invloed hebben op de resultaten en het gedrag van studenten (De Wit e.a., 1997). Scholen blijken succesvoller naarmate docenten meer samenwerken bij de aanpak van problemen, klassenmanagement, corrigeren van studenten, regelhandhaving, straffen en belonen, vormgeven van de zelfstandigheid, aanpak van pesten en volgen van de

ontwikkeling van studenten. Op roc's waar docenten ieder hun eigen aanpak hebben en afzonderlijk doen wat zij denken dat goed is, is dus nog heel wat te winnen. Marzano (2003) vat de factoren die op organisatieniveau de kwaliteit van het onderwijs beïnvloeden samen in de volgende vijf factoren:

- 1 een haalbaar en gedegen programma;
- 2 uitdagende doelen en effectieve feedback;
- 3 betrokkenheid van ouders en gemeenschap;
- 4 een veilige, ordelijke omgeving;
- 5 collegialiteit en professionaliteit.

Wil een aanpak op het niveau van de klas duurzaam succesvol zijn, dan zal die aanpak niet los gezien kunnen worden van het organisatieniveau en daarin moeten worden ingebed. Van de factoren die Marzano noemt, zijn 1 en 2 van didactische aard; zij worden in hoofdstuk 4 besproken. Factor 3, met name de invloed van ouders, wordt in hoofdstuk 15 behandeld. De factoren 4 en 5 komen in deel 2 ruim aan bod.

Deel 3

Onderzoek naar het gedrag van de individuele docent en de individuele student, de vierde voorwaarde voor goed lesgeven van Brophy, komt aan bod in deel 3. Persoonkenmerken komen onder meer tot uiting in het pedagogisch handelen van de docent. Deze kenmerken bepalen mede of een docent geschikt is voor zijn beroep en of hij de studenten kan boeien en met hen kan communiceren. Het gedrag van de individuele docent hangt samen met zijn persoonlijkheid, motivatie, attitudes, verwachtingen en cognities. Het kan echter middels analyse en training worden bijgestuurd en uitgebreid, waardoor de docent meer variatiemogelijkheden tot zijn beschikking krijgt en effectiever kan omgaan met alle mogelijke vormen van studentgedrag.

Deel 4

In deel 4 wordt de invloed van de ouders belicht. Wanneer de wederzijdse verwachtingen tussen opleiding en thuis duidelijk zijn, kunnen ouders een belangrijke bijdrage leveren aan de prestaties en het welbevinden van studenten en aan een plezierig werkklimaat op het roc. Omgekeerd kunnen onvoldoende informatie-uitwisseling tussen opleiding en thuis en gebrekkige communicatie afbreuk doen aan hetgeen ouders met hun kinderen en de school met haar studenten voorhebben.

Dit deel laat zien hoe de school een optimale relatie met de ouders tot stand kan brengen en onderhouden, teneinde problemen met studenten te voorkomen en waar nodig op te lossen.

Deel 5

Deel 5 levert materiaal aan de hand waarvan individuele docenten en teams de aanpak van probleemgedrag van individuele studenten kunnen toetsen en oefenen. Het probleemgedrag van studenten wordt uitgewerkt voor vijf categorieën:

- 1 studenten met onbevredigende leerresultaten;
- 2 studenten met vijandig gedrag;
- 3 studenten met niet-adequaat gedrag;

- 4 studenten met problemen in de sociale omgang;
- 5 meerbegaafde studenten.

Aan elk van deze categorieën is in dit deel een hoofdstuk gewijd. Per categorie wordt steeds een onderverdeling gemaakt naar oorzaak en type, die vervolgens in het bewuste hoofdstuk worden uitgewerkt.

Online studiemateriaal

Op www.coutinho.nl/lesseninordembo2 vind je het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit:

- vragen;
- opdrachten;
- bijlagen (waaronder checklists, voorbeeldbrieven, enquêtemodellen, formats en protocollen);
- links.

In de tekst zijn verwijzingen opgenomen naar vragen, opdrachten, bijlagen en links op de website. De vragen en opdrachten zijn gericht op (zelf)reflectie en op verwerking van de aangeboden stof. In de bijlagen heb je toegang tot praktische materialen, zoals voorbeeldbrieven en beoordelingsformulieren. In het boek wordt gebruikgemaakt van het pictogram hiernaast om naar het materiaal op de website te verwijzen.

Lessen in orde in het mbo

- > Studiemateriaal
- > Deel 1
- > Deel 2
- > Deel 3
- > Deel 4
- > Deel 5
- > Literatuur

Welkom!

Kies een onderdeel om verder te gaan.

Deel 1

Deel 2

Deel 3

Deel 4

Deel 5

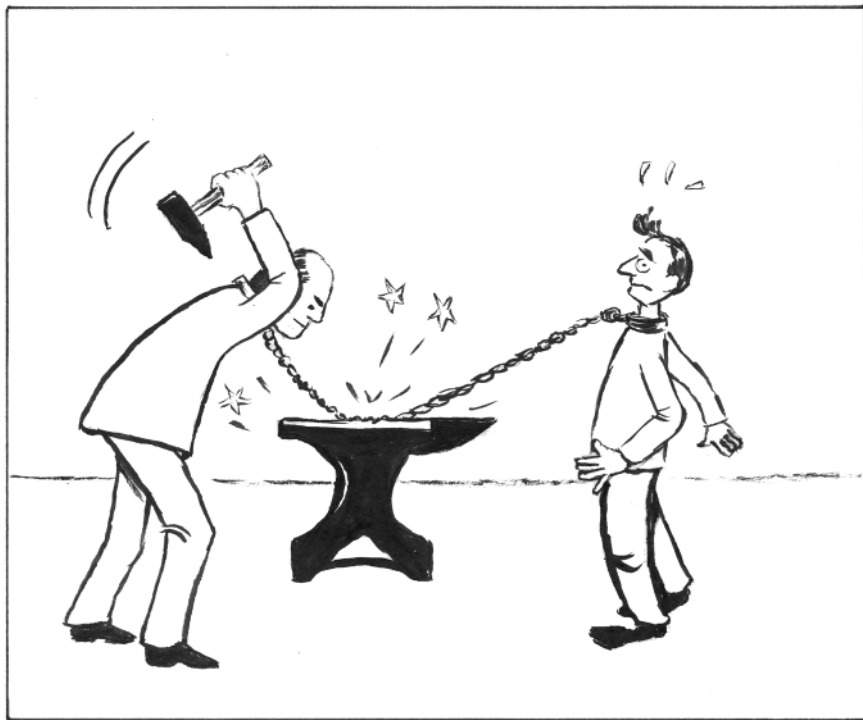
Literatuur

21

Deel 1

Het gedrag in de klas

We smeden een band met studenten

Je hebt je ogen niet nodig om de studenten te zien;
de studenten hebben jouw ogen nodig om gezien te worden.

Inleiding

Vraag deel 1.1

Jouw beginsituatie

In dit eerste deel van *Lessen in orde in het mbo* nemen we het gedrag onder de loep van de docent die lesgeeft aan een klas. We hebben het dan over klassenmanagement. Daarbij komt onder andere ook het omgaan met een lastige klas aan bod.

De beschreven vorm van klassenmanagement gaat uit van klassikaal lesgeven, omdat dit vaak voorkomt en – in termen van onderwijsrendement – erg effectief is. Marzano (2003) zegt op basis van 125 studies dat klassikaal lesgeven een gemiddelde effect-grootte heeft van 0,50. Dit wil zeggen dat indien alle overige factoren gelijk zijn, studenten die klassikaal les krijgen veel hogere scores halen dan de studenten die niet-klassikaal les krijgen.

We beginnen dit deel met de beschrijving van een gewone, klassikale les. Het is de bedoeling dat je ernaar kijkt en beoordeelt wat jij hetzelfde of anders zou doen. Mede aan de hand van wat in dit voorbeeld goed en minder goed gaat, behandelt hoofdstuk 1 de vraag aan welke voorwaarden je moet voldoen om goed les te geven en hoe je dat bereikt. Dit lesvoorbeeld is ook terug te vinden op de website, maar dan voorzien van vragen per lesonderdeel.

Wanneer je de les hierna doorleest, tracht je dan te identificeren met de docent en bedenk:

- welk docentgedrag volgens jou bijdraagt aan een goede les en waarom;
- wat jij als docent anders zou hebben gedaan.

Het gaat er niet om dat je de reactie van de docent als goed of fout bestempelt (in de praktijk kan altijd pas achteraf worden vastgesteld hoe een interventie heeft uitgespeeld), maar dat je de reacties benoemt in termen van voorspelbaarheid, structuur bieden en consequent zijn.

Het is het vierde uur en de eerstejaarsstudenten detailhandel hebben een les bedrijfs-economie. Als huiswerk hebben ze een stuk moeten lezen over bedrijfskosten. Als de docent bij het lokaal aankomt, staan de studenten al voor de deur. De docent opent de deur en gaat naar zijn bureau. Hij pakt zijn spullen. De studenten gaan zitten op hun plaats in rijtjes naast elkaar. De docent begint de les.